

Uloga razgranatog udžbenika povijesti u razvoju povijesnog razmišljanja u osnovnoškolskoj dobi

Šarić, Sonja

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:774307>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-17**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij POVIJEST-ENGLESKI JEZIK I KNJIŽEVNOST nastavnički smjer

Sonja Šarić

**ULOGA RAZGRANATOG UDŽBENIKA POVIJESTI U RAZVOJU POVIJESNOG
RAZMIŠLJANJA U OSNOVNOŠKOLSKOJ DOBI**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr.sc. Jasna Šimić

Osijek, 2015.godina

Uloga razgranatog udžbenika povijesti u razvoju povijesnog razmišljanja u osnovnoškolskoj dobi

Sonja Šarić

Sažetak

Suvremena škola zagovara nastavu po mjeri učenika – time i nacionalni plan i program zagovara učenje povijesti na način da učenici razvijaju povijesno razmišljanje. To je glavni cilj učenja povijesti i nastave povijesti pa tako i razgranatog udžbenika. Razgranati udžbenik povijesti sastoji se od nekoliko dijelova (udžbenik, radna bilježnica, radni listovi, zbirka tekstova i zadataka, povijesni atlas) te će se ovim diplomskim radom provjeriti na koji način razgranati udžbenik sudjeluje u ulozi „pomagača“ stvaranja povijesnog razmišljanja. Detaljnim pregledom literature ustanovljeno je da se tom temom bavi nedostatan broj stručnjaka.

Cilj nastave povijesti je razvijanje interesa učenika za proučavanje prošlosti te njihovo zanimanje za sadašnjost pa tako i za budućnost. Udžbenik je i dalje u „žarištu“ nastave i obrazovanja no nije više, uz nastavnika, jedini izvor znanja. Učenici danas sami istražuju putem raznih medija, no razgranati udžbenik povijesti i dalje ima neupitno važnu ulogu pri ostvarivanju odgojno-obrazovnih ciljeva

Ključne riječi: razgranati udžbenik povijesti, nastava povijesti, kurikulum, HNOS, NOK, nastavnik povijesti

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. ODGOJNO-OBRAZOVNI CILJEVI U NASTAVI POVIJESTI.....	5
2.1. UČENJE, OBRAZOVANJE, ODGOJ.....	7
3. RAZGRANATI UDŽBENIK POVIJESTI.....	9
3.1. UDŽBENIK POVIJESTI.....	10
3.1.1. USPOREDBA UDŽBENIKA POVIJESTI RAZLIČITIH NAKLADNIKA.....	12
3.1.2. POVEZANOST NACIONALNE I EUROPSKE/SVJETSKE POVIJESTI.....	15
3.2. RADNA BILJEŽNICA IZ POVIJESTI.....	16
3.3. RADNI LISTOVI IZ POVIJESTI.....	17
3.4. ZBIRKA TEKSTOVA I ZADATAKA.....	20
3.5. POVIJESNI ATLAS.....	21
4. UČENJE POVIJESTI PREMA NACIONALNOM PLANU I PROGRAMU.....	23
4.1. UDŽBENIK U NACIONALNOM KURIKULUMU.....	26
4.2. UDŽBENIK KAO ODGOJNO SREDSTVO.....	27
4.3. PREDNOSTI I NEDOSTATCI ŠKOLSKOG UDŽBENIKA.....	28
4.4. PROBLEMATIKA UČENJA POVIJESTI U MLADOJ DOBI.....	30
5. ULOGA NASTAVE POVIJESTI PRI STVARANJU POVIJESNOG MIŠLJENJA DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI.....	33
5.1. NASTAVNI SAT PO MJERI UČENIKA.....	33
5.2. KREIRANJE POVIJESNOG RAZMIŠLJANJA NA SATU POVIJESTI.....	34
5.3. NASTAVNE METODE, SREDSTVA I OBLICI RADA NA SATU POVIJESTI.....	36
5.4. PROBLEM ISTRAŽIVANJA U NASTAVI POVIJESTI.....	38
5.4.1. PREDNOSTI UČENJA METODOM ISTRAŽIVANJA/OTKRIĆA.....	39
5.5. NASTAVNA UMIJEĆA PRI KREIRANJU POVIJESNOG RAZMIŠLJANJA KOD UČENIKA.....	40
6. ZAKLJUČAK.....	42
7. POPIS LITERATURE.....	43

1. UVOD

Tradicionalna škola usmjerena je na kognitivni razvoj učenika i stjecanje znanja koje se nalazi u udžbenicima ili koje posjeduje nastavnik. Suvremena škola ima nešto drugačiji pogled na nastavu i na razgranati udžbenik. Udžbenik ostaje izvor znanja, kao i sam nastavnik, no više nisu jedini izvor znanja kao što je to bilo u prošlosti. Razvojem tehnologije učenicima je pružena prilika da sami istražuju, dolaze do određenih informacija i samostalnim radom stvaraju povijesno razmišljanje, ali i kritičko mišljenje.

Zadatak ovog diplomskog rada je otkriti koja je uloga razgranatog udžbenika povijesti u razvoju povijesnog razmišljanja djece u osnovnim školama; koje su prednosti, a koji nedostaci današnjih udžbenika. Također, nameće se pitanje mogu li djeca u osnovnoškolskoj dobi pomoću razgranatog udžbenika povijesti razviti pravilno povijesno razmišljanje koje će ih potaknuti na stvaranje vlastitog mišljenja i stava o prošlosti kako bi mogli izvući određenu pouku za budućnost.

Najvažnije pitanje ovog diplomskog rada je kako poboljšati razvoj povijesnog razmišljanja učenika osnovnoškolske dobi. Učenici često doživljavaju nastavni predmet povijest suhoparnim, s pregršt nepotrebnih informacija koja su im navedena u razgranatom udžbeniku. Često ih razgranati udžbenik ne navodi na samostalno istraživanje prošlosti, proučavanje izvora, proširenje znanja. Kroz ovaj rad usporedit ćemo različite nakladnike i njihove načine pisanja razgranatog udžbenika te pokušati pronaći rješenje glavnog problema nastave povijesti – kako zainteresirati učenike da se zanimaju za predmet povijest koji je neizmjereno važan i na neki način temelj je razumijevanja današnjice i bolje budućnosti svakog društva.

Literatura na temu uloge razgranatog udžbenika u razvoju povijesnog razmišljanja učenika poprilično je štura, no bila je dostatna za dokazivanje određenih tvrdnji. Autori se većinom slažu kako nastavu povijesti treba prilagoditi učenicima i predavati u duhu suvremene škole. Također, slažu se da udžbenik povijesti ima neizostavnu ulogu u odgoju i obrazovanju učenika, ali i navode određene lošije strane ne samo udžbenika nego i samog nastavnog plana i programa.

Rad ću započeti definiranjem odgojno-obrazovnih ciljeva, te objašnjenjem nekih ključnih pojmova koji su vrlo bitni za ovaj rad – učenje, obrazovanje, odgoj. Zatim ću krenuti s definiranjem razgranatog udžbenika te njegovim dijelovima – udžbenik, radna bilježnica,

radni listovi, zbirka tekstova i zadataka, povijesni atlas. U ovom dijelu ću usporediti udžbenike različitih nakladnika te navesti koje su prednosti, a koji nedostaci udžbenika. Nakon obrade razgranatog udžbenika proučit ću nacionalni plan i program nastave povijesti – udžbenik u nacionalnom kurikulumu, kako udžbenik može biti odgojno sredstvo, te koja je problematika učenja povijesti u mlađoj dobi. Nastavnik je vrlo bitan čimbenik pri stvaranju povijesnog razmišljanja kao i sama nastava povijesti. Zadnja cjelina proučit će koja je zapravo uloga nastavnika povijesti pri stvaranju povijesnog mišljenja, što znači nastavni sat po mjeri učenika (što zagovara današnja suvremena škola), koje su nastavne metode, sredstva i oblici rada prilagođeni nastavi povijesti te kako provesti metodu istraživanja u nastavi povijesti.

2. ODGOJNO-OBRAZOVNI CILJEVI U NASTAVI POVIJESTI

2006. godine Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta objavilo je Nastavni plan i program za osnovne škole koji je nastao na temelju Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda, te je tim dokumentom uveden drugačiji pristup podučavanja u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. Novi pristup usmjeren je na samog učenika; njegove sposobnosti, mogućnosti, stečena znanja, a ne na sam nastavni sadržaj. Time se napravio prijelaz s neprilagođenog načina podučavanja učenika na kurikulum kao suvremeni pristup obrazovanja. 2010. godine donesen je Nacionalni okvirni kurikulum kojim se određuju opći ciljevi odgoja i obrazovanja; što će i na koji način učenici učiti, te na koji način će se vrednovati postignuća učenika u školama. „Kurikulum je vrlo složena filozofija cjelokupnog odgoja, obrazovanja i škole. On pruža uglavnom pouzdane smjernice za svakodnevnu praktičnu pedagošku djelatnost. Polazi od opće utvrđene strategije društvenog razvoja, posebnosti moderne obrazovne politike i provjerenih pedagoških standarda te kompetencijskih očekivanja.¹ Sam kurikulum postavlja pitanja što će učenik moći učiniti sa svojim znanjem nakon završetka učenja, te koje vještine, stavove i sama znanja je stekao učenjem, a prije ih nije ima?² Nacionalni kurikulum proizlazi iz „obrazovnih vrijednosti i ciljeva koji se donose znanstvenim ispitivanjima cijele odgojno-obrazovne infrastrukture u donošenju odgojno-obrazovnih vrijednosti, odnosno ciljeva izraženih odgojno-obrazovnim standardima.“³ Tradicionalni pristupi odgojno-obrazovnog rada usmjereni su na obradu sadržaja te način nastavnikova rada, dok kurikularni način poučavanja i učenja počinje s utvrđivanjem ciljeva i ishoda učenja.⁴

„Da bi uspješno odgovorila izazovima razvoja društva znanja i svjetskoga tržišta, Europska Unija odredila je osam temeljnih kompetencija za cijeloživotno obrazovanje. Obrazovna politika RH je prihvatila iste temeljne kompetencije. To su:

1. komunikacija na materinskom jeziku
2. kulturna svijest i izražavanje

¹ Previšić, Vlatko, Kurikulum, Pedagogija i metodologija kurikuluma, Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 22.str.

² Marinović Marijana, Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2014., str. 19-21.

³ Vican, Dijana, Bognar Ladislav, Previšić Vlatko, Hrvatski nacionalni kurikulum, Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 22.str.

⁴ Marinović M., Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja, str. 19-21.

3. socijalna i građanska kompetencija
4. inicijativnost i poduzetnost
5. digitalna kompetencija
6. znati kako učiti
7. matematička kompetencija i kompetencija u prirodoslovlju i tehnologiji
8. komunikacija na stranim jezicima.

Ove se kompetencije danas uvode u nacionalne kurikulume članica Europske Unije i njihov razvoj predstavlja jedan od važnih ciljeva europske obrazovne politike i nacionalnih obrazovnih politika u europskim zemljama.“⁵

M. Marinović navodi kako sposobnost povijesnog razmišljanja omogućuje učenicima da razvijaju određene kompetencije kao što su vrednovanje dokaza, shvaćanje uzročno-posljedičnih veza, interpretacija povijesnih podataka, te konstruiranje čvrstih povijesnih argumenata i povijesnih perspektiva. Također navodi kako se sposobnost povijesnog mišljenja sastoji od pet vještina:⁶

1. „vještina kronološkog mišljenja,
2. vještina razumijevanja povijesne priče,
3. vještina analize i interpretacije povijesnih događaja i procesa,
4. vještina povijesnog istraživanja i
5. vještina analize vrijednosnih povijesnih tema i zauzimanja stavova.“⁷

Ovi temeljni pojmovi vrlo su bitni za rad jer kurikulum i njegov sadržaj bitno utječu na nastavu povijesti, pa tako i na shvaćanje i interpretiranje udžbenika povijesti. Današnji udžbenici povijesti trebali bi, također biti usmjereni na učenika i na razvijanje njegovog povijesnog razmišljanja, kao i sama nastava povijesti. Razgranati udžbenik povijesti trebao bi učeniku pomoći pri stvaranju određenog povijesnog mišljenja, te ga kroz niz određenih zadataka potaknuti na povijesno razmišljanje.

⁵ http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf, 29.11.2014.

⁶ Marinović Marijana, Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja, str.21.

⁷ Isto, 21.str.

2.1. UČENJE, OBRAZOVANJE I ODGOJ

Učenje, obrazovanje i odgoj temelji su današnjeg školovanja učenika te ih je vrlo bitno precizno definirati. „Učenje je aktivnost (iskustvo) kojom pojedinac postiže relativno trajnu promjenu svog ponašanja. Promjene, dakle nastaju pod utjecajem primljenih prerađenih informacija. Dakle učenje je temelj odgojno-obrazovnog procesa.“⁸ Učenje je širi pojam od pojma obrazovanja, odnosno odgoja. Učenjem se općenito i primarno bavi psihologija, dok se didaktika bavi s onim učenjem koje je organizirano s nekom pedagoškom svrhom, da bi se postiglo određeni nivo obrazovanja i ostvarili odgojni ciljevi.

„Obrazovanje se može definirati kao intencionalno, pedagoški osmišljeno i sustavno organizirano učenje odnosno iskustvo pojedinca koje se očituje u porastu (količinom i kakvoćom) znanja i vještina te razvoju sposobnosti.“⁹ Znanje je postignuće pojedinca:

- Koje nastaje učenjem (ponajprije kognitivnim i psihomotoričkim),
- Očituje se kao smislen sustav prikladnih odgovora ili reakcija misaonoverbalnog i psihomotoričkog karaktera
- U situacijama na koje ne bi mogao odgovoriti bez učenja

Odgoj je svjesno djelovanje na mlado biće, učenika, koje će ga učiniti osobom. U osnovi svake nastave je neki sadržaj (religija, umjetnost, povijest, filozofija itd.), a pored sadržaja nastavu bitno određuju i odnosi između nastavnika i učenika, učenika međusobno, pojedinca i grupe. Upravo taj socijalni kontekst nastave ima posebnu odgovornost što se tiče odgoja. Sami odnosi u školi naveliko utječu na pojedinca – učenika, na njegovo učenje, ponašanje i na samu sliku koju ima o sebi. Zbog toga su odgojne mjere vrlo bitne u samom školovanju.¹⁰ Možemo razlikovati tri shvaćanja odgoja u školi¹¹:

⁸ Jelavić, Filip, Didaktičke osnove nastave, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1994.g., 10-13.str.

⁹ Isto, 13.str.

¹⁰ Isto, 10-14.str.

¹¹ Andrić, Vlado, Obradović-Čudina, Mira, Psihologija učenja i nastave, Školska knjiga, Zagreb, 1996., 225.str

1. Kao proces koji dopunjuje, učvršćuje i proširuje roditeljski odgoj,
2. Kao razvijanje znanja, pozitivnog odnosa i aktivnog ponašanja prema aspektima modernoga života
3. Humanistički odgojni ciljevi kao važni ciljevi obrazovanja¹²

Pojmove kao što su obrazovanje, odgoj i učenje vrlo je bitno razlikovati i dobro usvojiti jer su upravo ti pojmovi temelj današnje suvremene škole. Današnji učitelji ne prenose samo znanje svojim učenicima (često to znanje danas učenici i sami mogu pronaći putem različitih medija; škola i učitelj više nisu jedini izvor znanja učenika kao što je to u prošlosti bilo), već ih kroz odgojne mjere definiraju od prvog razreda osnovne škole kao kulturne, odgojene i učene pojedince koji će aktivno sudjelovati u društvu. Učenik u školi, odnosno u jednoj zajednici stječe osnove socijalnog kontakta, kroz rad i druženje s kolegama, surađujući s njima, zajednički postižući određene rezultate i uspjehe dok učitelj ima ulogu moderatora.

¹²Andrilović, V., Obradović-Čudina, M., Psihologija učenja i nastave, 226.str.

3. RAZGRANATI UDŽBENIK POVIJESTI

„Udžbenik je osnovno nastavno sredstvo i izvor znanja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva utvrđenih nastavnim planom i programom ili eksperimentalnim nastavnim planom i programom osnovne, odnosno srednje škole, koji je usklađen s udžbeničkim standardom i kulturološki je prilagođen hrvatskoj nacionalnoj baštini i tradiciji“.¹³ Uz udžbenik pojavljuju se i ostala dopunska nastavna sredstva kao što su radne bilježnice, atlasi, radni listići.¹⁴ Metoda rada s tekstom ima bitno mjesto u usmjerenom obrazovanju. Udžbenici i drugi tiskani materijali predstavljaju izvor stjecanja znanja učenicima. Primjenom udžbenika i ostalih priručnika nastavnik planski ostvaruje ciljeve nastave, a to su¹⁵:

- „Stjecanje novih znanja,
- Socijalne vještine,
- Moralna svojstva,
- Odgojne komponente itd.“¹⁶

Metodika same primjene udžbenika i drugih priručnika je različita i ovisi o nastavnom predmetu i samom nastavniku:¹⁷

- „Nastavnik može sam pročitati određeni odlomak i prodiskutirati s učenicima pročitano,
- Nastavnik može zamoliti učenika da pročita određeni odlomak ili tekst, te zatražiti objašnjenje pročitano,
- Primjere i zadatke za vježbanje nastavnik može analizirati i rješavati frontalnim radom ili radom učenika u parovima/grupama, individualnim radom učenika ili u obliku domaće zadaće,
- Nastavnik može zatražiti da se učenici pismeno izraze o tekstu koji su pročitali itd.“¹⁸

¹³ www.sabor.hr/fgs.axd?id=4252, 20.11.2014.

¹⁴ Isto

¹⁵ Itković Z., Opća metodika nastave, 139str.

¹⁶ Isto, 139.str.

¹⁷ Isto, 140.str.

¹⁸ Isto, 141.str.

Udžbenik za osnovnu školu je, prema Itković, po svojoj osnovnoj koncepciji radna i razgranata školska knjiga koja učenike uvodi u različite tehnike intelektualnog rada, sustavno ga postavljajući u aktivan odnos spram činjenica. Udžbenici za osnovnu školu bi trebali imati izraženu didaktičko-metodičku komponentu za razliku od udžbenika za srednju školu jer se polazi od stajališta da su udžbenici za osnovnu školu kroz osam godina školovanja osposobili učenike za korištenje knjige kao izvora znanja i tehnikama intelektualnog rada pa im je u srednjoj školi manje potrebno didaktičko-metodičko vođenje kroz udžbenik.¹⁹

Učenje povijesti u mlađoj dobi nailazi na mnogobrojne probleme. Udžbenik povijesti, te ostali popratni sadržaji trebali bi olakšati učenicima prvo susretanje s novim predmetom. Učenik šestog razreda svoje će znanje iz povijesti tražiti u udžbeniku povijesti, radnoj bilježnici, radnim listovima, zbirci tekstova i zadataka, te u povijesnom atlasu. To su sve dijelovi razgranatog udžbenika za šesti razred osnovne škole nakladnika Školska knjiga.²⁰ Nastavnik se najviše oslanja na udžbenik te na radnu bilježnicu jer samim planom i programom nije ostavljeno dovoljno vremena na rješavanje i proučavanje ostalih dijelova razgranatog udžbenika.

3.1. UDŽBENIK POVIJESTI

„Pisanje udžbenika povijesti karakterizira niz čimbenika koji ga uvjetuju i ograničavaju više od bilo kojega drugoga historiografskoga rada. Dug je proces stvaranja, odobravanja te na kraju odabira udžbenika od nastavnika u školama. Pritom autori moraju voditi računa o zahtjevima mjerodavnoga ministarstva, točnije o propisanom Nastavnom planu i programu i Ispitnim katalozima, zatim o aktualnom Zakonu o udžbenicima za osnovnu i srednju školu te na kraju o Udžbeničkom standardu. Nakon toga udžbenik mora dobiti pozitivnu ocjenu recenzenata te Povjerenstva za odobravanje udžbenika i tek je tada spreman za uporabu.“²¹

¹⁹ Itković Z., *Opća metodika nastave*, 139-141.str.

²⁰ Brdal Željko, Madunić Margita, *Tragom prošlosti 6, Školska knjiga*, Zagreb, 2012.

²¹ Bušljeta, Rona, *Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.*, dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=106809 (pristupljeno 28.11.2014.)

Pisanje udžbenika povijesti uvijek je pod određenim povećalom jer svaki udžbenik povijesti predstavlja povijest svoje zemlje, ali je i pokazatelj kako neka država gleda na ostatak svijeta. Također, udžbenik je osnovno nastavno sredstvo te je izvor znanja učenicima. Zbog toga je sam udžbenik jedna od najvažnijih komponenata pri stjecanju znanja učenika, te je njegova uloga u kreiranju povijesnog razmišljanja vrlo bitna.

Kako je ranije navedeno, djeci osnovnoškolske dobi problematično je približiti neko povijesno razdoblje i potaknuti ih na povijesno razmišljanje o tom razdoblju.²² Udžbenik bi, uz bitne činjenice, svakako trebao sadržavati određene priče iz života „običnih“ ljudi, njihove načine življenja, poslovanja, higijene; priče koje bi približile daleko povijesno razdoblje djeci današnjice. Udžbenik šestog razreda nakladnika Školska knjiga uvodi učenike u srednji vijek predgovorom:

„Srednji vijek: daleko i blizu

Razdoblje srednjeg vijeka završilo je prije više od pet stotina godina. Tragovi srednjeg vijeka, međutim, svuda su oko nas. Srednjovjekovni gradovi i dvorci, crkve i katedrale, hramovi i džamije, svi su oni preživjeli do naših dana, a neke od njih i danas posjećujemo. Srednji vijek je doba dvoraca i kraljeva, kraljica i vitezova, dama i plemića. No, mnogo je više bilo seljaka koji su živjeli od rada na zemlji, a s vremenom se povećavao i broj ljudi koji nisu živjeli od zemljoradnje – trgovaca i obrtnika. Bilo je to i doba teških bolesti, poput kuge, i preookeanskih ratova – sve su to teme koje ćeš istražiti ove godine. Koračajući i danas prisutnim tragovima srednjovjekovne prošlosti možemo saznati kako je izgledao život ljudi u to davno vrijeme.“²³

Kroz ovaj predgovor učenicima je predstavljen srednji vijek kao neko daleko povijesno razdoblje koje je ostavilo utjecaj na svijet sve do danas. Na taj način, uz slike, učenicima je srednji vijek postao nešto opipljiviji. Nakladnik Alfa također u svom predgovoru učenicima predstavlja udžbenik koji se „više bavi opisom života ljudi u srednjovjekovnom dobu, izgledom utvrda, ratnika, građevina, oružja, načinom gradnje srednjovjekovnih utvrda,

²² Miočević, Rendić, I., Učenik istražitelj prošlosti, str.143.

²³ Brdal Željko, Madunić Margita, Tragom prošlosti 6, Školska knjiga, Zagreb, 2012. str.8.

njihovim opsjedanjem i obranom.“²⁴ Dakle, i drugi nakladnik u svom predgovoru naglašava važnost upoznavanja svakodnevnog života ljudi u određenom povijesnom razdoblju.

Iako je cilj oba udžbenika upoznati učenike sa što više zanimljivosti koje će učenici lakše upamtiti i kroz koje će stvoriti određeno povijesno razmišljanje, u lekcijama često autori navode „suhoparne“ činjenice, godine, vladare, sustave i sl. bez dodatnih objašnjenja, primjera ili nekih drugih metoda koje će učenicima pomoći da shvate gradivo. Uz takav udžbenik, nastavnik se za svaku lekciju mora dodatno pripremiti, informirati i pronalaziti zanimljivosti kako bi učenicima što bolje približio neko povijesno razdoblje.

3.1.1. USPOREDBA UDŽBENIKA POVIJESTI RAZLIČITIH NAKLADNIKA

„Odluku o odabiru udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava donose stručni aktivni uz prethodno mišljenje Vijeća roditelja u vezi s prihvatljivosti cijene odabranih nastavnih sredstava. Na temelju odluka o odabiru utvrđuje se Konačna lista odabranih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava u školi. Udžbenik i pripadajuće dopunsko nastavno sredstvo s Konačne liste mora biti u uporabi u školi, kao i u njoj pripadajućoj područnoj školi, najmanje četiri godine računajući i školsku godinu u kojoj su odabrani.“²⁵ Dakle, određenim zakonima i pravilnicima pisanje i izdavanje knjiga uređeno je u Republici Hrvatskoj, te se u okviru tih zakona izdaju udžbenici za osnovnu i srednju školu. No, to ne znači da se udžbenici ne razlikuju i da im se ponekad i sam sadržaj razlikuje jedan od drugih. U prethodnom naslovu navedeno je kako su nakladnici Školska knjiga i Alfa imali jednak pristup, a to je približiti učenicima svakodnevni život ljudi u prošlosti bez prevelikog obima činjenica, godina i ostalog.

Usporedit ćemo udžbenike dvaju nakladnika koji su već ranije spomenuta i koji su najčešća u odabiru nastavnika za osnovnu školu; Školska knjiga i Alfa. Najprije ćemo usporediti sadržaj koji se očekivano ne razlikuje previše, jer prati nastavni plan i program za

²⁴ Birin, Ante, Šarlija, Tomislav, Povijest 6, udžbenik za 6.razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2007.,5.str.

²⁵ <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2354>, 10.10.2014.

šesti razred osnovne škole. Naslovi su gotovo identični, no nakladnik Alfa nudi dodatne naslove koje naziva „Izborna tema“. Listajući udžbenik nećemo naći prevelike razlike; oba udžbenika su dobro potkrijepljena ilustracijama, kartama, vremenskim trakama i ostalim „vizualnim“ pomagalicama kako bi lekcija učenicima šestog razreda bila što zanimljivija i razumljivija.

U već spomenutoj lekciji Europa u doba baroka možemo vidjeti različite pristupe pisanja udžbenika. Kod nakladnika Školska knjiga na početku nailazimo na svojevrsni uvod u kojem nas autori ukratko upoznaju s novim pojmovima i kratkim crtama što će se u ovom poglavlju učiti. Također, uz slike i graf autori podsjećaju učenike na već naučeno gradivo te uz nekoliko pitanja pomažu učenicima da se prisjete relevantnih lekcija kako bi što uspješnije povezali prijašnje gradivo s novim (primjer teksta ispod slike: „Razvoj građanstva u novom vijeku omogućio je ne samo povećanje gradova, već uopće povećanje kvalitete života. To je osobito vrijedilo za jedan sloj ljudi: građanstvo. Slika prikazuje ljude u građanskoj kući. Po čemu vidiš da se radi o imućnijim ljudima?“²⁶). Ovakvim uvodom autori pokazuju kako je cilj udžbenika stalno povezivanje prethodnog i novog gradiva. Kod nakladnika Alfa takvog uvodnog dijela nema, niti se naglašavaju novi pojmovi koji će se u tekstu obraditi; odmah se kreće s naslovom Apsolutne monarhije. U tom udžbeniku odmah se kreće s bitnijim naslovima u kojima će učenici pročitati sve o najvažnijim povijesnim činjenicama u baroku:

- „Apsolutne monarhije
- Francuska apsolutna monarhija
- Habsburgovci – najmoćnija europska dinastija
- Parlamentarna monarhija u Engleskoj.

Zatim, autori upoznaju učenike s kulturom baroka i svakodnevnim životom ljudi u to doba kroz naslove:

- Obilježja baroka
- Barokni dvorci i perivoji
- Barokni gradovi i crkve
- Kiparstvo i slikarstvo
- Barokne utvrde u Hrvatskoj

²⁶ Brdal Ž., Madunić M., Tragom prošlosti 6, Str. 193.

- Barokni gradovi u Hrvatskoj
- Barokne crkve u Hrvatskoj
- Kiparstvo i slikarstvo
- Književnost i znanost²⁷

Autori nakladnika Alfa tako ne odvajaju u potpunosti lekcijama nacionalnu i europsku/svjetsku povijest, nego povezuju i zajednički predstavljaju jedno razdoblje povijesti.

Autori Brdal i Madunić u udžbeniku Školske knjige imaju nešto drugačiji pristup ovoj cjelini. Započinju s temama iz svakodnevnog života kroz naslove:

- „Više hrane
- Nov način proizvodnje
- Rast gradova,

i nakon toga prelaze na tekstove o monarhijama

- Apsolutistička monarhija
- Parlamentarna monarhija te
- Znanost i umjetnost ranog novog vijeka.²⁸

Na kraju lekcije se nalaze natuknice s najvažnijim pojmovima. Kod ovog nakladnika nacionalna i svjetska povijest u ovoj lekciji u potpunosti su odvojene te se nacionalna povijest, odnosno Hrvatska u doba baroka ne spominje. Naslovi u ovoj lekciji nisu smisleno povezani te je tekst dosta teško pratiti i razumjeti, pogotovo u osnovnoškolskoj dobi jer osim u uvodu, nigdje se ne spominju prijašnja znanja i nema nikakve poveznice s Hrvatskom u to vrijeme što učenicima ograničava povezivanje povijesnih činjenica, te je prepušteno isključivo nastavnicima da učenike navode na prijašnje naučeno gradivo i da im se pomogne nadograditi staro znanje s novim kako bi se stvorilo nekakvo povijesno razmišljanje.

²⁷ Birin, A., Šarlija T., Povijest 6, 174-181.str.

²⁸ Birin, A., Šarlija T., Povijest 6, 174-181.str.

Kod nakladnika Alfa veliki je nedostatak što nema nikakvog uvodnog dijela, te je uvodni sat u potpunosti prepušten nastavniku i njegovim nastavnim metodama. Ipak, naslovi u lekciji su ipak smisleno napisani, započinju s najvažnijim činjenicama te se daljnji tekst bavi svakodnevnim životu ljudi tog doba, opisujući kulturu, graditeljstvo, znanost, umjetnost i ljude u svijetu i Hrvatskoj. Tako učenik povezuje i uspoređuje način života u svom kraju i u svijetu stvarajući povijesno razmišljanje o svojoj zemlji i njezinom razvoju u doba baroka.

Udžbenici prate nastavni plan i program te se njihov sadržaj uvelike ne razlikuje. Nekoliko je nedostataka koji se mogu navesti kao što je odvajanje svjetske od nacionalne povijesti što učenicima otežava stvaranje povijesnog razmišljanja i povezivanja. Također, određeni ključni pojmovi nejasni su i neprimjereni dobnoj skupini učenika, što im također otežava kreiranje povijesnog razmišljanja ukoliko nastavnik ne objasni te pojmove. U tom slučaju učenici ne mogu samostalno istraživati jer određene dijelove teksta ne razumiju. Iako udžbenici imaju nekolicinu nedostataka, vjerno prate nastavni plan i program te kroz mnoštvo slika, karata, animiranih likova te zadataka pokušavaju približiti učenicima određeno povijesno razdoblje.

3.1.2. POVEZANOST NACIONALNE I EUROPSKE/SVJETSKE POVIJESTI

Ako provjerimo sadržaj udžbenika, koji prati nastavni plan i program, uvidjet ćemo veliki problem s kojim se učenici suočavaju učeći povijest - odvajanje lekcija nacionalne povijesti i europske, svjetske povijesti. Dobar primjer je već spomenuta lekcija 11., nakladnika Školska knjiga, Europa u doba baroka u kojoj je pokriveno nekoliko bitnih smjernica baroka kao što je uvođenje manufakturnog načina rada, rast gradova, apsolutistička i parlamentarna monarhija, te znanost i umjetnost. No, niti u jednoj rečenici nije spomenuta Hrvatska, niti događanja u Hrvatskoj u doba baroka. Tek u sljedećoj lekciji, Hrvati u novome vijeku, obrađuju se teme iz nacionalne povijesti. Takav način rada teško potiče učenike osnovnoškolske dobi da povezuju činjenice iz nacionalne i europske/svjetske povijesti jer logično pitanje koje se nameće jest: Je li uopće bilo baroka u Hrvatskoj u vrijeme kad je bio u Europi?, odnosno: Je li Hrvatska bila dio neke apsolutističke monarhije kao neke države Europe?. Barok u Hrvatskoj spominje se tek u sljedećoj lekciji, ali samo kao podnaslov.

Takve bitne povijesne činjenice trebale bi u svakom slučaju biti u većoj korelaciji, te bi se kroz europsku/svjetsku povijest trebala u najmanju ruku spominjati i nacionalna povijest, uz dodatnu posebnu obradu. Učenici osnovnoškolske dobi teško će kroz ovakav udžbenik razviti povijesno razmišljanje, jer su lekcije preopširne i nepovezane. Prlender u svom članku Hrvatski udžbenici za povijest također kritizira takav način pisanja udžbenika povijesti „... hrvatska povijest i povijest susjednih nam zemalja, pa i širega euro-mediteranskog okruženja se ne promatraju kroz uzajamnu međuuovjetovanost, kroz interferentnost, nego kao dva u potpunosti odijeljena i zatvorena prostora. Ako se i prepoznaje povezanost dvaju prostora, onda je to uglavnom povezanost viđena kroz sukobljavanje... Razdoblje mira, suradnje i plodotvornih doticaja ostaju uglavnom izvan obzorja ili se u cijelosti prešućuju.“²⁹ Učeniku osnovnoškolske dobi teško je međusobno povezati dva „odijeljena prostora“, te se u takvom slučaju uloga nastavnika bitno povećava, jer je nastavnik jedini koji može povezati takve odijeljene događaje, priče, vladare i sl.

3.2. RADNA BILJEŽNICA IZ POVIJESTI

Ponavljjanje je vrlo bitna komponenta učenja te se definira kao učenje kojim otprije poznato znanje podižemo na višu razinu generaliziranosti, kao produbljenu obradu već poznatih podataka. Upravo zbog toga ponavljanje mora imati dovoljno prostora u nastavnom planu i programu.³⁰ Suvremena nastava smatra produktivno ponavljanje značajnim dijelom nastave, a metoda sistematiziranja sadržaja ima naročito značajno mjesto u procesu nastave zbog mogućnosti prevladavanja mehaničkog i formalnog učenja određenog gradiva.³¹

Po definiciji zakona o udžbenicima za osnovu i srednju školu, „radna bilježnica je dopunsko nastavno sredstvo koje programski i sadržajno slijedi raspored gradiva u udžbeniku i u kojem su problemski zadaci, vježbe ili pitanja oblikovani na način da učenik ima mogućnost pisanja ili crtanja pri rješavanju zadataka ili odgovaranja na pitanja.“³² Radna bilježnica, uz udžbenik najvažnija je u stvaranju povijesnog mišljenja učenika i samog

²⁹ <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7009.pdf> , 22.11.2014.

³⁰ Jelavić, Filip, Didaktičke osnove nastave, 59-61.str.

³¹ Itković, Zora, Opća metodika nastave, 111.str.

³² www.sabor.hr/fgs.axd?id=4252, 20.11.2014.

utvrđivanja i ponavljanja gradiva. U radnoj bilježnici učenici provjeravaju znanje, ali povezuju određene događaje, opisuju određene ljude i načine života u različitim vremenima, crtaju. Radna bilježnica vrlo je važna jer pomoću pitanja i zadataka koji se tamo nalaze učenici izražavaju svoje povijesno mišljenje. Stoga, radna bilježnica ne bi trebala sadržavati samo pitanja o određenim činjenicama (npr. Gdje se feudalizam dulje zadržao – u zapadnoj ili istočnoj Europi?), nego i pitanja koja će učenika potaknuti na razmišljanje i na kritičko mišljenje o različitim događajima koje je učio na satu. Većina radnih bilježnica, nažalost, ne potiče takvo povijesno razmišljanje jer su pitanja tako koncipirana da samo provjerava učenikovo znanje, što nije učinkovito, jer je takvo znanje naučeno bez ikakvog razmišljanja i prosuđivanja.

Radna bilježnica za šesti razred osnovne škole nakladničke kuće Školska knjiga prati lekcije iz udžbenika te različitom vrstom pitanja (pitanja otvorenog tipa, pitanje na zaokruživanje, nadopunjavanje teksta, crtanje, spajanje pojmova...) provjerava učenikovo znanje. Također prati i redoslijed kako je napisana lekcija u knjizi, pa učenik s lakoćom može pronaći odgovor u udžbeniku. Takav način provjere znanja ne pomaže učeniku da stvori povijesno razmišljanje niti će učenik promisliti o nekom događaju ili postupcima vladara jer radna bilježnica ne zahtjeva da piše svoje osobno mišljenje, osjeća je, slaže li se s nekim povijesnom ličnošću ili ne itd. U lekciji koja je već spomenuta Europa u doba baroka postavljena u različita pitanja kao npr.:

1. „Kako su povećani prinosi hrane u ranome novom vijeku?
2. Gdje se feudalizam dulje održao: a) na zapadu Europe
b) na istoku Europe.
3. Opiši građanski način života u ranome novom vijeku.
4. Tko je imao važnu ulogu u širenju baroka?³³

Takva pitanja zahtijevaju vrlo kratke odgovore koji se lako mogu naći u knjizi i učenik ne mora koristiti svoje znanje kako bi odgovorio na ta pitanja. Također učenik u takvim pitanjima ne razmišlja o uzrocima i posljedicama određenih događaja, ne promišlja o

³³ Brdal, Željko, Madunić Margita, Tragom prošlosti Radna bilježnica za 6. razred osnovne škole, Zagreb, 2012., 50.-53.str.

moralnim aspektima, ne stvara vlastito mišljenje o povijesnom događaju, nego suhoparno odgovara na pitanja o nekim činjenicama za koje nema vlastito mišljenje. Na taj način povijest kao predmet postaje suhoparan, nezanimljiv i često neshvatljiv jer se učenik ponovno ne uživi u razdoblje o kojem uči, nego samo uči „napamet“ činjenice koje će ubrzo i zaboraviti jer ih ne shvaća i nisu mu bitni. Učeniku u šestom razredu apstraktno je razdoblje baroka iako bi se takvo razdoblje lako moglo približiti učeniku kroz raznorazne primjere baroknih građevina u njegovom gradu ili slične ideje. Učenik bi se lakše uživio u razdoblje baroka kroz takve primjere, nego primjere kao što su dvorac u Versailles-u, a takvi strani primjeri zauzimaju najvažnije mjesto u razgranatom udžbeniku.

3.3. RADNI LISTOVI IZ POVIJESTI

Radni listovi su još jedan dio razgranatog udžbenika povijesti koji sudjeluje u povijesnom razmišljanju učenika, te su bolje koncipirani od same radne bilježnice. Iako nastavni plan i program ne ostavlja previše vremena učenicima i profesorima, ovi radni listovi su jako dobri za provjeru znanja, ali i za stvaranje povijesnog razmišljanja i kritičkog mišljenja kod učenika jer su pitanja i zadaci koncipirani tako da navode učenika da promisli o naučenom gradivu i kritičkim pristupom prokomentira određene povijesne događaje.

Na primjeru već spomenute lekcije Europa u doba baroka iste nakladničke kuće provjerila sam pitanja i zadatke koje radni listovi sadrže. U toj lekciji postavljeno je 6 pitanja, odnosno zadataka te radni list u kojem se ostavlja učenike da kroz crtež pokažu svoje znanje, ali i mišljenje o samom baroku. Pitanja su:

1. „Prosudi kakva je monarhija bolja – apsolutistička ili parlamentarna? Dokaži svoju tvrdnju.
2. Koristeći ilustracije u udžbeniku, opiši kako su se oblačili društveni slojevi u srednjem vijeku (npr. plemići koji žive u dvorcima). Kako se oblače muškarci a kako žene? Usporedi to s načinom oblačenja u baroku. Koji odjevni predmet od razdoblja baroka postaje sve popularniji među muškarcima?
3. Prepoznavaj uzroke sukoba između kralja i parlamenta u Engleskoj.

4. Razmisli i objasni zašto trgovce, obrtnike i bankare nazivamo srednjom klasom. Tko je mogao pripadati u višu i nižu klasu?
5. Uoči i objasni razliku između obrta i trgovine.
6. Razmisli: zašto razvoj bankarstva potiče manufakturni način proizvodnje od obrtničkog?³⁴

Kroz ova pitanja učenik prosuđuje, opisuje, prepoznaje, objašnjava i što je najvažnije razmišlja o činjenicama koje je naučio i koje bez određenog povijesnog razmišljanja ostaju samo činjenice. Učenik u ovakvim pitanjima ne može odgovarati samo jednom riječju, već mu je ostavljeno da kroz nekoliko rečenica „dublje“ objasni razdoblje o kojem uči. Prvi listić provjerava znanje i činjenice koje je učenik naučio, te su ta pitanja koncipirana na sljedeći način:

1. „Tko čini srednju klasu u novom vijeku?
2. Objasni pojam apsolutističke monarhije?
3. Što je manufaktura?
4. Objasni razliku između republike i monarhije?
5. Zašto se manufaktura javlja nakon velikih geografskih otkrića?
6. Kada se javljaju prve banke i zašto?³⁵

Ovakav koncept radnih listova pomaže učenicima pri kreiranju povijesnog razmišljanja jer ne samo da provjerava njihovo znanje, nego ih potiče da promisle i prokomentiraju određene događaje i povijesna razdoblja. Nakon pitanja učenici dobivaju projekte i zadatke koji će im pomoći da se „užive“ u razdoblje baroka:

1. Pokušaj kreirati i nacrtati odjeću iz razdoblja baroka. Opiši materijale i ukrase koje bi upotrijebio/la.
2. Napravi plan poslovanja jedne manufakture. Navedi što bi trebalo da manufaktura dobro posluje – od nabave materijala do krajnjeg proizvoda.

³⁴ Brdal, Željko, Madunić Margita, Tragom prošlosti 6, Radni listovi iz povijesti za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012., 83-89. Str.

³⁵ Brdal, Ž., Madunić M., Tragom prošlosti 6, Radni listovi iz povijesti za šesti razred osnovne škole, 83.str.

Ovakav tip projekta učenicima je zabavan te mogu pokazati što su naučili i kako doživljavaju jedno takvo razdoblje. Kreativnost je vrlo bitno poticati jer na taj način nastava povijesti ostavlja bolji dojam na učenika te ju smatra zabavnijom.

3.4. ZBIRKA TEKSTOVA I ZADATAKA IZ POVIJESTI

Prema zakonu Republike Hrvatske zbirka tekstova i zadataka definirana je kao „dopunsko nastavno sredstvo koje odabirom zadataka programski i sadržajno slijedi raspored gradiva u udžbeniku.“³⁶ Zbirka tekstova i zadataka sadrži određeni broj tekstova koji prate sadržaj udžbenika. Tekstovi su izvori različitih autora te govore o određenim zanimljivostima koji su spomenuti u udžbeniku. Izvori su vrlo važni pri kreiranju povijesnog razmišljanja jer učenici ponekad doživljavaju povijest kao priču o kojoj ne razmišljaju previše te je uzimaju „zdravo za gotovo“. Također, učenici ne razmišljaju da se određeni događaji spominju u više izvora, i da su u svakom tom izvoru podaci drugačiji. Kada bi učenici više proučavali povijesne izvore i tekstove, lakše bi razvijali povijesno razmišljanje, te bi samim tim i povijest kao školski predmet bila zanimljivija. Kroz školsku praksu uvjerala sam se kako je povijest kao nastavni predmet dosadan učenicima jer ga shvaćaju kao niz činjenica koje moraju naučiti napamet. Kad bi se promijenio koncept nastave i kad bi se učenicima preporučilo da sami istražuju povijest kroz ovakve tekstove i izvore, učenici bi počeli doživljavati povijest kao nešto zanimljivo i shvatili bi da to nije samo nastavni predmet, nego i dio njihove prošlosti koja je važna.

U lekciji Europa u doba baroka u zbirci tekstova ponuđeni su tekstovi o higijeni i čistoći u ranom novom vijeku, gradnji Versaillesa, te baroknoj umjetnosti. Nažalost, ti izvori nisu imenovani što je poprilično loše jer bi kroz imenovane izvore učenici naučili ponešto i o ljudima koji su stvarali te izvore. Popis literature koja se koristi u zbirci tekstova nalazi se na kraju knjige. Tekstovi pružaju učenicima zanimljive podatke koji im pomažu da se „užive“ u barokno razdoblje. Tekst o higijeni i čistoći je vrlo zanimljiv jer daje podatke o ljudima i njihovoj higijeni koja se uvelike razlikovala od higijene kakvu danas poznajemo: „...rublje je

³⁶ www.sabor.hr/fgs.axd?id=4252, 20.11.2014.

igralo ključnu ulogu. Naime, vjerovalo se da ono upija prljavštinu i nečistoću epiderme (kože). Stoga je dobro, vjerovalo se, često se presvlačiti kako bi se uklonila prljavština.“³⁷ Takve činjenice zainteresirat će učenike da promisle o načinu življenja tadašnjih ljudi te da stvore određeno povijesno mišljenje o njima i dobu u kojem su živjeli. Na kraju teksta nalaze se pitanja koja provjeravaju činjenice iz teksta koje su učenici pročitali.

Izvori uvelike pomažu učenicima da lakše dožive period o kojem uče, pogotovo u osnovnoškolskoj dobi, jer za učenike te dobi povijest je poput priče koju je potrebno učiniti što zanimljivijom.

3.5. POVIJESNI ATLAS

„Povijesni atlas dopunsko je nastavno sredstvo koje sadrži zbirku povijesnih karata koje zorno dokumentiraju povijesne događaje u skladu s nastavnim programom.“³⁸ „Zemljopisne karte su trigonometrijskim mjerenjima izrađene vrlo precizne „slike“ svijeta, kontinenata, zemalja, područja. Sadrže mnoštvo posebnih grafičkih obilježja – kartografskih znakova pomoću kojih karta daje podatke o dimenzijama Zemljine površine.“³⁹

Zemljopisne karte su nezaobilazan put ka otkrivanju povijesnih činjenica. Geografija i povijest kao nastavni predmeti često su u korelaciji jer poznavanje zemljopisnih karata nužno je za dobro poznavanje povijesti. Učenici, kao zadnji dio razgranatog učenika dobivaju povijesni atlas u kojem se nalaze karte, ali i slike koje pobliže objašnjavaju samu kartu.

Povijesni atlas nakladnika Školska knjiga započinje s vremenskom trakom na kojoj se nalaze najvažnije godine srednjovjekovne Europe. Vremenske trake, ukoliko se pravilno koriste znaju biti vrlo korisne učenicima jer im pomažu da određene događaje u povijesti smjeste u razdoblje u koje i pripada. Točna godina nekog događaja ne bi trebala učenicima biti najvažnija informacija o samom događaju, već točno smještanje u povijesni period. Zatim,

³⁷ Brdal, Željko, Madunić Margita, Tragom prošlosti 6, Zbirka tekstova i zadataka iz povijesti za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012., 45.-46. Str.

³⁸ www.sabor.hr/fgs.axd?id=4252, 20.11.2014.

³⁹ Itković, Z., Opća metodika nastave, 167.str.

u atlasu se nalaze raznorazne karte koje imaju i tumačenje, te su neke popraćene zanimljivim slikama. Veliki nedostatak povijesnog atlasa ovog nakladnika je što su karte, koje se tiču srednjovjekovne Hrvatske ili Hrvatske u novom vijeku, odvojene od karata Europe i tako ponovo otežavaju učenicima da povezuju određena razdoblja i događaje u Europi i Hrvatskoj.

Karte, odnosno povijesni atlas trebali bi imati veliku ulogu pri kreiranju povijesnog razmišljanja kod učenika. Sama predodžba karte dovoljno govori o određenom događaju te se iz karte mogu iščitati vrlo bitne činjenice o određenom događaju. Na primjer, karta koja prikazuje širenje kuge koja je harala od 1347. do 1350. godine lako objašnjava učeniku gdje se sve širila ta smrtonosna bolest i na koji način. Također, i karte Hrvatske učenicima mogu biti od velike pomoći jer primjerice karta koja prikazuje doseljenje Hrvata vizualno pomaže učenicima da shvate iz kojih sve smjerova Hrvati dolaze na ove prostore, ili kako Hrvatska izgleda za vrijeme kralja Tomislava.⁴⁰ Na taj način učenici uče s razumijevanjem, mogu si vizualno predočiti određene događaje, ratove, osvajanja, a uz dobro tumačenje i zanimljive slike mogu povijesne događaje povezivati i s kulturom te na taj način kvalitetno stvoriti povijesno razmišljanje.

4. UČENJE POVIJESTI PREMA NACIONALNOM PLANU I PROGRAMU

Učenje je proces kojim pojedinac stječe nove mogućnosti ponašanja, odnosno mijenja ponašanje.⁴¹ Povijest kao nastavni predmet u osnovnim školama počinje se predavati u petom razredu osnovne škole. Od prvog do četvrtog razreda osnovne škole djeca stječu prva i osnovna znanja o povijesti kroz predmet priroda i društvo. U predmetu priroda i društvo učenici se susreću s pojmovima kao što su zajednica, prostor, vrijeme.

Nastava povijesti, prema HNOS-u, strukturirana je kronološki, a sastavnice nastave su procesi, pojave te događaji koji ukazuju na razvoj ljudskog društva i djelovanja od

⁴⁰ Brdal, Željko, Madunić Margita, Tragom prošlosti 6, Povijesni atlas za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012., 15-21.str.

⁴¹ Andrić V., Obradović-Čudina M., Psihologija učenja i nastave, 12.str.

prapovijesti do današnjeg vremena. Povijest je podijeljena na nacionalnu i opću te može biti politička, kulturna, socijalna, ekonomska itd.

Suvremena nastava povijesti bazira se na društvenoj i kulturnoj povijesti, više nego na političkoj. Prema HNOS-u, tijekom učenja povijesti naglasak bi se trebao staviti na metode kojima se povjesničari služe pri proučavanju prošlosti. Takva nastava povijesti pomaže učenicima razumjeti vlastite kulturalne i nacionalne korijene što je vrlo bitno pri njegovanju nacionalnog identiteta. Također, svrha nastave povijesti u osnovnoj školi je steći znanja i intelektualne vještine koje će im pomoći u razumijevanju suvremenog svijeta. No najvažnije je naglasiti koji je osnovni cilj nastave povijesti, odnosno učenja povijesti, a to je razvijanje interesa za proučavanje i izučavanje prošlosti te zanimanje za sadašnjost, odnosno razvijanje povijesnog mišljenja.⁴²

Prema HNOS-u, zadaća nastave povijesti:

Učenici:

- „uče o najvažnijim događajima, pojavama, procesima i značajnim obilježjima razdoblja i društava koja proučavaju, što uključuje gospodarski, društveni, kulturni i politički razvoj, svakodnevni život, ideje, vjerovanja i nazore ljudi u prošlosti
- Vježbaju snalaženje u vremenu i prostoru, usvajaju i ispravno rabe povijesno nazivlje u opisivanju prošlih razdoblja, događaja i procesima
- Uče o temeljnim procesima koji pomažu razumijevanju prošlosti (kronologiji, uzročnosti, promjenama i kontinuitetu, multiperspektivnosti, tumačenju istraživanja...) i upoznaju se s ulogom izvora i literature u objašnjavanju prošlosti
- Upoznaju različite načine prikazivanja i interpretiranja prošlosti (historiografija, filmovi, dokumentarne serije, povijesni romani, pjesme, muzejski postavi i sl.)
- Pronalaze, upoznaju, raščlanjuju i vrjednuju različite izvore informacija (udžbenik, enciklopedija, historiografski tekst, školska knjižnica, muzej, Internet i sl.)
- Upoznaju temeljne vrijednosti na kojima počiva suvremeno društvo, kritički razmišljaju o svijetu u kojem žive, pripremajući se tako za život u pluralističkom i demokratskom društvu

⁴² HNOS – Nastavni plan i program za osnovnu školu, www.public.mzos.hr/fgs.axd?id=14181, 15.12.2014.

- Razvijaju interes za povijest, ali i očuvanje kulturne baštine, razvijaju radne navike, stvaralaštvo i samopouzdanje te intelektualnu sposobnost i otvorenost za cjeloživotno učenja.⁴³

Također, HNOS određuje i obrazovna postignuća koja učenici trebaju postići prilikom organiziranog učenja povijesti za svaki razred osnovne škole, odnosno za svaku lekciju koja je propisana planom i programom.

Dakle, iz HNOS-a može se vidjeti da učenje povijesti i sama nastava povijesti se ne temelji na šturoom učenju povijesnih činjenica i isključivo političkih događaja, već na gradnji i očuvanju interesa za prošlost i sadašnjost, koja će pridonijeti stvaranju kulturnih, socijalno osviještenih, intelektualnih pojedinaca koji će na valjan način pridonijeti budućnosti društva.

Nacionalni okvirni kurikulum (NOK) propisuje slijedeće odgojno – obrazovne ciljeve:

- osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unaprjeđivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima
- razvijati svijest učenika o očuvanju materijalne i duhovne povijesno-kulturne baštine Republike Hrvatske i nacionalnoga identiteta
- promicati i razvijati svijest o hrvatskomu jeziku kao bitnom u čimbeniku hrvatskoga identiteta, sustavno njegovati hrvatski standardni (književni) jezik u svim područjima, ciklusima i svim razinama odgojno-obrazovnoga sustava
- odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima te pravima i obvezama djece, osposobiti ih za življenje u multikulturnom svijetu, za poštivanje različitosti i snošljivost te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskomu razvoju društva
- osigurati učenicima stjecanje temeljnih (općeobrazovnih) i strukovnih kompetencija, osposobiti ih za život i rad u promjenjivu društveno-kulturnom

⁴³ HNOS – Nastavni plan i program za osnovnu školu, www.public.mzos.hr/fgs.axd?id=14181, 15.12.2014.

kontekstu prema zahtjevima tržišnoga gospodarstva, suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, znanstvenih spoznaja i dostignuća

- poticati i razvijati samostalnost, samopouzdanje, odgovornost i kreativnost u učenika osposobiti učenike za cjeloživotno učenje.⁴⁴

Dakle, HNOS i NOK propisuju određena pravila prema kojima bi se nastavnici, nakladnici, učenici i sami roditelji trebali ravnati jer su propisana kako bi učenici postali što kompetentniji i spremniji kvalitetno sudjelovati u budućnosti. Iako današnja škola u Hrvatskoj još uvijek nije na nivou suvremene škole, ponajviše zbog loše financijske situacije u zemlji (infrastruktura je poprilično nedostatna te se određene mjere koje propisuju i HNOS i NOK ne mogu provesti) samim ovim pravilnicima određen je cilj odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj koji bi kroz određeno vrijeme u budućnosti i bolje financijske situacije u zemlji trebao biti u potpunosti provediv.

4.1. UDŽBENIK U NACIONALNOM KURIKULUMU

„Pravilnikom o obveznim udžbenicima i pripadajućim dopunskim nastavnim sredstvima (NN, broj 104/2013.) propisano je koji se udžbenici i pripadajuća dopunska nastavna sredstva smatraju obveznima za uporabu u nastavnom i odgojno-obrazovnom radu u osnovnoj i srednjoj školi i služe za realizaciju nacionalnoga i predmetnoga kurikuluma, odnosno nastavnoga plana i programa te za samostalno učenje. Pravilnikom o unutarnjem redu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta ustrojena je Služba za kurikulum, udžbenike i standard u Sektoru za potporu sustavu i programe Europske unije u Upravi za standard, strategije i posebne programe zadužena za udžbeničku problematiku.“⁴⁵

Proces stvaranja i odobravanja udžbenika prilično je dug i uvjetuje ga niz čimbenika. Za njegovu su kvalitetu podjednako odgovorni autori, članovi stručnih povjerenstava za ocjenjivanje, mjerodavno ministarstvo koje formalno odobrava uporabu te izdavači kao

⁴⁴ Nacionalni okvirni kurikulum, www.azoo.hr/images/stories/.../Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf, 15.str.

⁴⁵ <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2354>, 20.11.2014.

tehničko-grafički oblikovatelji.⁴⁶ Cilj autora i nakladnika je izraditi udžbenik koji će istodobno biti univerzalno obrazovno sredstvo i odgovarati individualnim potrebama učenika.⁴⁷ „Prema tradicionalnom pristupu udžbenik sadržava cjeline koje učenik treba naučiti i putem čega postiže određeni školski uspjeh. Prema kurikulumskom planu i programu, udžbenik i dalje ostaje u žarištu nastave i obrazovanje, ali postaje sredstvo stjecanja kompetencija.“⁴⁸ Cilj obrazovanja trebao bi biti stjecanje kompetencija te time koncepcija udžbenika treba sadržavati didaktičko-metodičku uređenost koja će razvijati određene kompetencije kod učenika. Samo znanje posjeduju i nastavnik i udžbenik; udžbenik donosi sustavno određena znanja, a nastavnik prenosi (na određeni način) ta znanja učeniku. Koncepciju samog udžbenika određuju posebni ciljevi u svakom obrazovnom području.

Udžbenik može dati smjernice za druge obrazovne medije, za mijenjanje i doradu zadataka, za profiliranje učenikovih posebnih sposobnosti. Također, udžbenik može biti sredstvo za identifikaciju darovitosti, te se pomoću njega mogu bilježiti određena postignuća učenika.⁴⁹

Dakle, u suvremenoj školi udžbenik postaje sredstvo za stvaranje učenikovih kompetencija, te je i dalje u žarištu obrazovanja. No bitno je naglasiti da za razliku od tradicionalne škole u kojoj su udžbenik i nastavnik bili jedini izvori znanja, u suvremenoj školi učenici se mogu informirati na razne načine putem novih medija (interneta, televizije, interaktivnih enciklopedija, karata). Takav način učenja vrlo je koristan jer je učeniku pružena mogućnost da sam istražuje što je i cilj nastave povijesti.

4.2. UDŽBENIK KAO ODGOJNO SREDSTVO

⁴⁶ Bušljeta, Rona, Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009., dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=106809 (pristupljeno 28.11.2014.), 3.str.

⁴⁷ Žužul, Ante, Kurikulum, Udžbenik u nacionalnom kurikulumu, Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 417.str.

⁴⁸ Isto, 416.str.

⁴⁹ Žužul, A., Kurikulum, Udžbenik u nacionalnom kurikulumu, 416-419-str.

Osim roditelja, i drugi oblici socijalizacije mogu imati jak odgojni utjecaj, ponajprije škola. Škole bi trebale dati pozitivne uzore i primjere pozitivnog i dobrog ponašanja, postaviti mjerila dobra i zla te postaviti granicu i pravila ponašanja i dosljedno zahtijevati da se ona poštuju.⁵⁰ Udžbenik predstavlja simbol prirodne, kulturalne, civilizacijske, znanstvene i tehnološke identifikacije. Pod općim obrazovanjem smatra se poučavanje o pripadnosti i postojanju aktivnim pripadnikom svoje države/nacije i svijeta, učeći pri tom o različitosti kultura i stvaranju znanja i kritičkog razmišljanja. Kako bi sam udžbenik odgovorio svim tim zahtjevima, treba biti skup odabranih sadržaja koji je uvijek otvoren prema drugim odgojno-obrazovnim sredstvima. Škola budućnosti trebala bi biti stvaralačka, socijalna i humana, a udžbenik bi imao ulogu poveznice odgojnog i obrazovnog.

Udžbenik također pospješuje socijalno-komunikativno učenje, jer putem udžbenika učenici bi trebali biti upućeni jedni na druge na način da zajedno rješavaju zadatke i domaće zadaće (npr. u okviru grupnog rada ili rada u paru), da se međusobno potiču na konstruktivan rad te da putem timskog rada stječu potrebne kompetencije. Konceptualno osmišljavanje udžbenika i drugih obrazovnih sredstava (radnih bilježnica, listića) kojima je cilj stjecanje kompetencija, rezultirat će odgojnim razvojem učenika (razvoj rada u timu, stvaranje discipline, navike međusobnog pomaganja i stvaranjem suradničkih odnosa).

Učenje određenih znanja i sposobnosti koje bi učenik trebao razviti, udžbenik ne može dati. Kurikulum obuhvaća znanja i iskustva koja se stječu i neformalnim putem, a ne samo putem nastave i udžbenika. Udžbenik bi tako mogao biti i sredstvo za iskazivanje znanja koja se ne nalaze u njemu, već su stečena na neki drugi način (putem interneta, televizije ili nekih drugih medija). Takvo stjecanje znanja je poticajno za učenike te ga nastavnik treba pohvaliti kako bi učenik i dalje radio na proširenju svog znanja i izvan nastave.⁵¹

4.3. PREDNOSTI I NEDOSTATCI ŠKOLSKOG UDŽBENIKA

⁵⁰ Andrilović, V., Obradović-Čudina M., Psihologija učenja i nastave, 229.str.

⁵¹ Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kurikulum, teorija-metodologija-sadržaj-struktura, str. 419-420.

Knjige su kroz povijest bile nezamjenjivi instrumenti učenja, polozi ljudskih znanja i iskustava i samim tim zauzimaju vrlo važno mjesto u nastavi i obrazovanju. U suvremenoj nastavi funkcija knjige nešto je izmijenjena jer su dio njezine uloge preuzeli različiti mediji (Internet, film, radio, TV, audiovizualna sredstva).

Zbog obilja informacija koje danas kruže i koje se povećavaju iz dana u dan, škola gubi mogućnost širokog proučavanja određene znanosti. Sukladno s tim, udžbenici sve više predstavljaju izvedene tekstove, sažete znanstvene spoznaje vezane za školski program. Unatoč tome, školski udžbenik je sažetak određenih izvornih knjiga i u mnogim nastavnim predmetima jedina knjiga iz koje se uči. Učenje samo iz školskog udžbenika sadrži određene nedostatke:⁵²

- „Udžbenik koji je samo sažetak izvornih radova pruža manjkave informacije,
- Udžbenik sadrži znanstvene rezultate, no ne i znanstvene metode i postupke putem kojih se došlo do određenih znanstvenih rezultata.

S druge strane, obrazovanje bez udžbenika ima još više manjkavosti kao što su:

- Nastavnikovo izlaganje i bilješke učenika postaju jedini izvor znanja učenika, a često sami bilješki učenika su nepotpuni, ponekad i netočni
- Pisanje bilježaka oduzima vrijeme i učenicima i nastavnicima, a to vrijeme je bolje iskoristiti za kreativniji odgojno-obrazovni rad⁵³

Prema Itković, nastavnici i učenici trebali bi koristiti različite izvore znanja u nastavi, među kojima bi udžbenik trebao imati značajno mjesto. Pritom struktura samog udžbenika mora imati odgovarajuću kvalitetu u pogledu tehničke opremljenosti, sadržaja i metodičkog oblikovanja.

Udžbenici imaju više prednosti nego nedostataka; nositelji su određenih znanja, podataka, razmišljanja. Također, udžbenik omogućuje učenje na satu, proučavanje i komentiranje teksta što pomaže socijalizaciji učenika. Pospješuje i kulturu čitanja što je vrlo

⁵² Itković, Zora, Opća metodika nastave, Književni krug, Split, 1997.,142-143.str.

⁵³ Itković, Z., Opća metodika nastave,.,str.142.

važno, pogotovo u osnovnoškolskoj dobi. Danas učenici manje čitaju stručne tekstove i rijetko ih proučavaju, udžbenike su zamijenili raznoraznim medijima koji im pružaju skraćene, neprovjerene tekstove. Nastava povijesti svakako bi trebala njegovati kulturu čitanja udžbenika i drugih stručnih tekstova jer je to dobar način za stvaranje povijesnog mišljenja i kritičkog razmišljanja. Škola bez udžbenika poprilično je nezamisliva, iako u današnje vrijeme suvremene tehnologije udžbenici gube na važnosti. Učenici imaju velike mogućnosti pristupa informacijama – učenje preko interneta (youtube, wikipedia, različite stranice koje nose informacije koje nisu štire i zanimljivije su učenicima, pogotovo mlađe dobi) i televizije (dokumentarni filmovi, serije i sl.). No to ne znači da suvremena tehnologija treba zamijeniti udžbenike, nego treba imati ulogu popratnog sadržaja koja će još više zainteresirati učenike za kvalitetno učenje i stvaranje povijesnog razmišljanja.

4.4. PROBLEMATIKA UČENJA POVIJESTI U MLAĐOJ DOBI

Učenje je proces kojim pojedinac stječe nove mogućnosti ponašanja, odnosno mijenja ponašanje. Pamćenje je također vrlo bitan pojam jer je pamćenje zadržavanje onoga što je stečeno učenjem i korištenje toga nakon učenja.⁵⁴

Učenje povijesti u mlađoj dobi vrlo je važno zbog stvaranje predodžbe o svijetu kakav je nekad bio i kakav je danas. Kroz razne nastavne metode učenicima se treba približiti prošlost kako bi na neki način shvatili sadašnjost i dobro funkcionirali u budućnosti. No česti su problemi učenja povijesti u mlađoj dobi (s nekim sam se susrela tijekom školske prakse) kao što su nemogućnost predodžbe određenog povijesnog razdoblja, ponajviše prapovijesti i starog vijeka jer su ta razdoblja za djecu predaleka, i ne mogu se „uživjeti“ u njih. Srednji i novi vijek su im bliži jer i danas imamo različita kulturna, umjetnička, ekonomska i druga dobra koja su ostala iz tog vremena. Prvi susret s predmetom povijest imaju pri učenju prapovijesti i to je jedan od problema jer učenici petog razreda često nisu spremni za jedno takvo daleko povijesno razdoblje.

⁵⁴ Andrilović V., Obradović-Čudina M., Psihologija učenja i nastave, 12-13.str.

Vrlo je bitno, prije samog „ocjenjivanja“ razgranatog udžbenika povijesti upoznati psihologijsku problematiku bez koje nije moguće riješiti problematiku samog učenja i poučavanja povijesti. Autor I. Rendić Miočević oslanja se na stajalište Paigeta i Vigotskog koji tvrde da „razvoj ljudske spoznaje i inteligencije započinje na razini motoričkih aktivnosti i praktičnog rješavanja problema. Ta zakonitost implicira važnu pedagošku poruku – djeca moraju biti aktivna i kreativna u procesu razumijevanja svijeta.“⁵⁵ Djeca školske dobi dobivaju određene sposobnosti koja ih formiraju u osobu sposobnu za učenje i upoznavanje svijeta. To su, prema Miočeviću, sposobnost surađivanja koja uz komunikaciju omogućuje učenicima rasprave koje znatno poboljšavaju povijesno mišljenje učenika jer kroz određene rasprave učenik brani stavove i znanja koja je stekao učenjem. Zatim, razvoj logičkog mišljenja, konverzacija pojmova materije, težine i volumena, sposobnost reverzibilnog mišljenja itd.⁵⁶

Učenik petog razreda trebao bi moći shvatiti određene pojmove koji su temeljni za učenje povijesti. No udžbenik i nastavni plan i program petog razreda nisu u potpunosti prilagođeni sposobnostima djece te školske dobi. Učenici petog razreda trebali bi shvatiti što znači pojam prapovijesti i starog vijeka, što je teško moguće, jer učenicima te dobi teško je predočiti „tako daleko“ vrijeme. U svom kratkom iskustvu predavanja tijekom školske prakse naišla sam na niz problema učenika petog i šestog razreda koji se nikako ne mogu „uživjeti“ u razdoblje koje trenutno uče. Samim tim ne mogu ni usporediti to daleko razdoblje s nekim današnjim aktualnim događajima u svijetu, jer i sam udžbenik rijetko povezuje različita razdoblja, različite države, nacionalnu i svjetsku povijest.

Miočević odlično zaključuje kako je učenje povijesti u petom razredu vrlo zahtjevno, možda čak i prezahtjevno za djecu te dobi. Inzistiranje na tome da se učenik u nastavi povijesti prvo susreće s prapoviješću nije rješenje jer je to gradivo neprimjereno toj dobi. Rješenje vidi u izmjeni plana i programa za peti razred osnovne škole, pa tako i izmjenu razgranatog udžbenika. Smatra kako bi za tu dob bilo primjerenije učenje domovinske i

⁵⁵ Miočević, Rendić, Ivo, Učenik istražitelj prošlosti, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str.143.

⁵⁶ Miočević, Rendić, I., Učenik istražitelj prošlosti, str.143.

zavičajne povijesti jer bi se tako stvorili temelji za učenje povijesti u slijedećim razredima.⁵⁷ Dakle, učenicima petog razreda osnovne škole bi trebalo na jednostavniji i „opipljiviji“ način predstaviti povijest, a učenje zavičajne povijesti bi možda bilo najbolje rješenje, uz dosta terenske nastave u kojoj bi se učenici upoznali prvenstveno sa poviješću svoga grada i kraja.

Također, Balta u zborniku radova Kvalitetna edukacija i stvaralaštvo u svom članku iznosi kako „učenici različito prihvaćaju tumačenja povijesnih pojmova u zavisnosti od životne dobi“⁵⁸, te navodi sljedeće pokazatelje: riječ „kralj“ učenicima u dobi od šest do osam godina predstavlja lika iz bajki te ga opisuju kao bogatog, nosi krunu, ima dvorac i princezu te mora vladati zemljom; u dobi od jedanaest do dvanaest godina učenici uočavaju kraljevu službu, a ne njegov izgled ili razliku prethodnog i sadašnjeg stanja; u dobi od trinaest do četrnaest godina učenici ne uočavaju više vanjštinu, nego zadaće kralja. Balta navodi kako učenici apstraktne pojmove smatraju vrlo teškima, kao npr. diktatura; taj pojam učeniku u dobi od dvanaest godina predstavlja asocijaciju na pravilno pisanje diktata, no četrnaestogodišnjaku predstavlja čovjeka koji stoji na vrhu i kojem se svi pokoravaju. Također, djeca ne prepoznaju pojmove „republika“, „ustav“ i „revolucija“ prije nastavne obrade i teško ih mogu objasniti.⁵⁹ Takav primjer imala sam na satu povijesti u školskoj praksi kad sam učenike pitala što znači riječ oporba. Učenici sedmog razreda nisu znali objasniti što ta riječ znači niti su znali objasniti je na primjeru današnje vlasti u Hrvatskoj. Određeni ključni pojmovi nisu dobro objašnjeni u udžbenicima povijesti kroz lekcije koje učenici uče, već eventualno na kraju knjige u pojmovniku koji učenici rijetko proučavaju.

Učenici osnovnoškolske dobi, pri prvom doticaju s nastavnim predmetom susreću se s poprilično teškim i neshvatljivim gradivom koje možda i nije prilagođeno njihovoj dobi. Uče o dalekim povijesnim razdobljima koja su učenicima poprilično apstraktna. Smatram da bi najbolje rješenje bilo promijeniti plan i program nastave povijesti za osnovnu školu jer taj prvi doticaj s novim predmetom vrlo je važan. Kao što je ranije navedeno, zavičajna povijest bi trebala biti prvi kontakt učenika i nastave povijest. Česti posjeti muzejima, arhivima, te

⁵⁷ Miočević, Rendić, I., Učenik istražitelj prošlosti, str.143.

⁵⁸ Balta, Ivan, Kvalitetna edukacija i stvaralaštvo, 73.str.

⁵⁹ Balta, Ivan, Kvalitetna edukacija i stvaralaštvo, 73.str.

terenska nastava, pomogla bi učenicima shvatiti da je povijest, odnosno prošlost vrlo važna za sadašnjost pa i budućnost i da prošla zbivanja imaju veliki utjecaj na život svih ljudi danas.

5. ULOGA NASTAVE POVIJESTI PRI STVARANJU POVIJESNOG MIŠLJENJA DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI

„Učenikova znanstvena spoznaja prošlosti ne može imati dubinu i širinu spoznaje povjesničara-znanstvenika, niti može načelno rezultirati nekim originalnim otkrićima. Učeniku se u nastavi nude gotove spoznaje koje on mora bez posebne kritičnosti preuzeti, a njegova samostalnost u spoznajnom procesu je na niskoj razini. Primjenom viših didaktičkih sustava (problemska nastava, mentorska nastava, samostalni rad) i uvođenjem metodologije povijesne znanosti u nastavni proces omogućilo bi se učeniku da samostalnije spoznaje prošlost.“⁶⁰ Samostalnije spoznavanje prošlosti te njezine važnosti važno je pri kreiranju povijesnog razmišljanja jer na taj način učenici ne gledaju na povijest kao gomilu činjenica koje je netko nekada otkrio, već problemski pristupaju i istražuju ne bi li došlo do određenog vlastitog zaključka, kritičkog mišljenja i na kraju povijesnog razmišljanja. Uz razgranati udžbenik, nastavnik i sama nastava povijesti su početak učenikova istraživanja prošlosti. Nastavni sat povijesti nosi veliku važnost jer se tu učenik po prvi puta susreće s organiziranim proučavanjem povijesti, a ukoliko je nastava povijesti kvalitetno i zanimljivo organizirana potaknut će učenika da što samostalnije istražuje i traži odgovore na pitanja o prošlosti svoje zemlje, nacije, svijeta.

5.1. NASTAVNI SAT PO MJERI UČENIKA

„Nastava je dinamičan proces koji grade i zajednički razvijaju učenici i nastavnici.“⁶¹ Suvremena nastava nastavnika dovodi u ulogu moderatora, odnosno voditelja nastavnog sata, što znači da bi nastavnik dobro osmišljenim aktivnostima i metodama trebao potaknuti učenika na aktivno učenje.

⁶⁰ Miočević-Rendić, Ivo, Didaktičke inovacije u nastavi povijesti, Školska knjiga, Zagreb, 1989., 53.str.

⁶¹ Matijević, Milan, Radovanović, Diana, Nastava usmjerena na učenika, Školske novine, Zagreb 2011.g., 68.str.

Aktivno učenje je oblik učenja u kojem učenik nije pasivni promatrač nego sudionik koji sudjelovanjem u nastavi i radom pridonosi svom razvoju u kognitivnom, afektivnom ili motoričkom području povezanim s ciljem učenja. Aktivno sudjelovanje učenika danas je osnova moderne škole te se odražava kroz:

- Sudjelovanje u diskusiji
- Učenik zaključivanjem dolazi do određenog pravila ili definicije
- Postavljanje pitanja u svezi s gradivom drugim učenicima ili nastavniku
- Čitanje s ciljem pronalaženja odgovora na određena pitanja
- Poticanje učenika da govore o određenoj temi
- Rješavanje stvarnih ili simuliranih problema itd.⁶²

Sudjelovanje učenika u nastavi povijesti je iznimno bitno jer aktivno učenje povijesti jedini je način za stvaranje povijesnog mišljenja. Učenik, kroz nastavni sat ali i samostalni rad treba proučavati povijesne činjenice, donositi određene zaključke, kritički pristupiti svim podacima i informacijama te na taj način kreirati povijesno razmišljanje.

5.2. KREIRANJE POVIJESNOG RAZMIŠLJANJA NA SATU POVIJESTI

U nastavi povijesti uče se ponajviše činjenice (vladari, godine, događaji, manje uzročno-posljedične veze, razlozi zbog kojih je došlo do određenog događaja), te se ne razvijaju intelektualne sposobnosti učenika i razvijanje povijesnog razmišljanja ili kritičkog mišljenja učenika. U nastavi povijesti često je zanemareno razmišljanje učenika jer se nastava temelji na pamćenju činjenica. Mnogi autori pa tako i Rendić-Miočević navode kako je u nastavni proces sata povijesti potrebno uvesti metodologiju povijesne znanosti. Također navodi kako je potrebno koristiti dostignuća suvremene historiografije i povezivanje školskih predmeta kako bi učenici stvorili što kvalitetnije znanje koje utječe na njihov intelektualni i socijalni odgoj.⁶³

⁶² Matijević, M., Radovanović, D., Nastava usmjerena na učenika, 68.-74.str.

⁶³ Miočević-Rendić, Ivo, Didaktičke inovacije u nastavi povijesti, 7-8.str

Knjiga Didaktičke inovacije u nastavi povijesti izdana je 1989. Proučavajući tu literaturu smatralo bi se da su te „inovacije“ zastarjele i da se problematika o kojoj autor piše davno riješila u nastavi povijesti. Autor spominje reformu školstva koja bi trebala promijeniti tradicionalni način poučavanja te navodi razne probleme u nastavi povijesti. Jedan od problema koje navodi je da je za učenika povijest kao nastavni predmet dosadan zbog velikog broja činjenica koje učenici moraju naučiti „napamet“. Tu se stvara konflikt između nastavnika i učenika jer se nastavnik ne trudi prilagoditi nastavu učenicima, nego nastavnom planu i programu smatrajući učenike neradnicima.⁶⁴ Takav princip nastave je tradicionalan i reformom školstva i uvođenjem kurikulumata to se u današnje vrijeme promijenilo.

Suvremena nastava zalaže se za nastavu po mjeri učenika, gdje je učenik u središtu pozornosti sata, a nastavnik je moderator koji valjano usmjerava učenika kako bi dobio što bolje obrazovanje i odgoj. Profesori povijesti, ali i drugih nastavnih predmeta susreću se s problemom motiviranja učenika, jer većina učenika traži smislenost onoga što uči, a to je posebna problematika u nastavi povijesti. Nastavnik povijesti treba se koristiti učenikovim sposobnostima apstrakcije i kritičkog mišljenja, teoretiziranjem i zanimanjem za međuljudske odnose, etičke i društvene probleme.⁶⁵ Nastavnik povijesti trebao bi sve to poticati kod učenika te na taj način učenik stvara povijesno razmišljanje, kritički pristupa prema onom što uči, i razmišlja o uzročno-posljedičnim vezama koji su važniji od samog učenja činjenica. Naravno, povijesne činjenice su također važne jer su temelj za stvaranje povijesnog razmišljanja, no ako učenik o njima ne razmišlja i ne pristupa kritički, te činjenice nemaju nikakvo značenje za učenika (brzo ih zaboravljaju i smatraju dosadnim i nebitnim).

⁶⁴ Miočević-Rendić, Ivo, Didaktičke inovacije u nastavi povijesti, 7-8.str.

⁶⁵ Isto, 7-8.str.

5.3. NASTAVNE METODE, SREDSTVA I OBLICI RADA NA SATU POVIJESTI

Razgranati udžbenik povijesti većinom je prilagođen suvremenoj školi te potiče učenika na samostalniji rad. Radna bilježnica, radni listići i dodatni tekstovi potiču učenika na razmišljanje i korištenje znanja iz povijesti, ali i na povezivanje činjenica te razmišljanje o njima. No zbog premalo sati povijesti i preopterećenosti učenika, nastavnici većinom slabo koriste nešto više od udžbenika i eventualno radne bilježnice. Vrlo je bitno kako će nastavnik organizirati sat povijesti jer kvalitetnom pripremom za sat nastavnik može potaknuti svoje učenike na samostalniji rad. U već spomenutoj lekciji Europa u doba baroka u udžbeniku je navedeno previše činjenica za učenike šestog razreda osnovne škole. Zbog previše informacija u nastavnom gradivu većina učenika odustaje od učenja s razumijevanjem i zanimanjem. U takvim slučajevima nastavnik mora kvalitetno pripremiti sat, ne oslanjajući se isključivo na udžbenik koji učenici mogu i sami pročitati. Kroz nastavne metode, sredstva i oblike rada nastavnik treba potaknuti učenika da se zanima za određenu lekciju, prati nastavni sat, samostalno radi, kroz to stvara povijesno mišljenje i kritički razmišljanje.

Nastavnik treba poticati što samostalniji rad učenika, prepuštajući im da kroz individualni rad ili rad u paru/grupama stvaraju povijesno razmišljanje i istražuju povijest uz pomoć svih dijelova razgranatog udžbenika. Razmjena podataka između učenika ima središnje značenje za proces učenja jer tu učenici razvijaju ne samo svoje komunikacijske vještine nego i aktiviraju i mijenjaju vlastitu mrežu znanja i razmišljanja. Prenosjenjem znanja, odnosno podataka uspoređuju se određena znanja, stvaraju se proturječja koja potiču učenike na razmišljanje i samostalno istraživanje o određenoj temi koja ih je zainteresirala. U tom procesu učenici ispravljaju i proširuju vlastite strukture znanja. Učenici će to rijetko učiniti sami od sebe, te se nastavnik mora kvalitetno pripremiti kako bi na satu naveo učenike na fazu razmjene podataka.⁶⁶ Ovim oblikom rada nastavnik će potaknuti učenika na povijesno razmišljanje.

⁶⁶ Bruning, Ludger, Saum, Tobias, Suradnjičkim učenjem do uspješne nastave, Naklada Kосinј, Zagreb, 2008.,28-29.

Riječ metoda nastala je iz starogrčke riječi „methodos“ što znači put ili redosljed koraka koji vodi do određenog cilja. Putem određene metode postiže se željeni cilj. Određenom nastavnom metodom dolazi se do krajnjeg cilja, a to je cilj učenja. Najbolji pokušaj metodičke organizacije poučavanja je koncept nastave usmjerene na ciljeve učenja.⁶⁷ Nastave metode potiču učenike na učenje što je i krajnji cilj. Pri odabiru metode postavljaju se, prema Terhart, određena pitanja:

- Odgovara li metoda strukturama predmeta učenja, je li primjerena predmetu i u domeni učenja?
- Potiče li metoda procese učenja?
- Potiče li odabrana metoda samostalno učenje i jeli prikladna da je učenici uključe u svoj repertoar radnih tehnika učenja?
- Primjenjuje li se metoda na željenoj razini kompetencije? ⁶⁸

Metode su i cilj i instrument nastave. Autor polazi od činjenice da nastavnici moraju provjeriti metode s obzirom na trostruko pitanje – sa stajališta njihove primjerenosti stjecanju kompetencija i potrebnog stupnja kompetencije, sa stajališta poticanja procesa učenja što ga određenom metodom treba zasnovati te sa stajališta samostalnog korištenja metoda od učenika.⁶⁹

Nastavna sredstva je također bitno vrlo pomno odabrati. Uz razgranati udžbenik nastavnik povijesti može koristiti i pomoćna nastavna sredstva - interaktivne karte, razne predmete prilagođene nastavnoj cjelini, ilustracije, dodatni izvorni tekstovi. Pomoćna nastavna sredstva trebaju potaknuti učenike na rad, trebaju biti zabavna kako bi se učenici što više zainteresirali za određenu povijesnu temu. Također, trebaju pomoći učenicima kako bi se što bolje „uživjeli“ u razdoblje o kojem uče.

⁶⁷ Terhart, Ewald, Metode poučavanja i učenja, Educa, Zagreb, 1997. 37.str.

⁶⁸ Isto, 37.-40.str.

⁶⁹ Kiper, Hanna, Mischke, Wolfgang, Uvod u opću didaktiku, Educa, Zagreb, 2008.,108-113.str.

5.4. PROBLEM ISTRAŽIVANJA U NASTAVI

„Cilj suvremene škole je razvijanje učenikovih sposobnosti i kompetencija, a ne samo stjecanje znanja.“⁷⁰ Za ostvarivanje takvih ciljeva potrebno je koristiti slobodnije metode učenja, kao što su učenje putem rješavanja problema, učenje putem otkrića itd. To su aktivni oblici učenja koji učenicima daju poticaj i ohrabruju ih pri traženju rješenja zadataka i postavljenih problema, te se pri tome ne ostaje samo na onome što je ponuđeno i gotovo znanje.

Učenici na početku školovanja posjeduju spontanu tendenciju ka produktivnom i stvaralačkom mišljenju, ali se ta tendencija gubi tijekom školovanja kada se učenikov intelekt „ukalupi“, umjesto da mu se pruža sloboda i mogućnost razvoja mišljenja (povijesnog ili nekog drugog). I dalje u suvremenim školama srećemo receptivne metode rada koje ne potiču učenike na intelektualne pretpostavke. Zbog toga je potrebno što češće korištenje aktivnijih metoda rada i učenja u nastavi gdje se učenicima daje prilika da aktivno sudjeluju u procesu saznanja i relativno samostalno nalaze rješenja problema.

Nastavnici često prezentiraju lekciju učeniku u „gotovom obliku“, tako da učenik zanemaruje svoju misao, ideje za rješavanje problema ili samo povijesno razmišljanje jer je rješenje problema ili napisano u udžbeniku ili ga nastavnik nameće. Stojaković ističe Brunerovu definiciju učenja, a to je da je „učenje akt otkrića“⁷¹ te objašnjava kako cjelokupno iskustvo čovječanstva prikazuje da su znanja do kojih se došlo vlastitim naporima, samostalnim radom i traganjem za rješenjem najtrajnija i najutjecajnija u smislu bogaćenja čovjekove osobnosti i razvijanja raznih kompetencija.⁷²

Dakle, cilj nastave ne bi trebao biti samo usvajanje znanja, već poticanje i razvijanje sposobnosti za učenje i samostalno traganje originalnih puteva i rješenja zadanih problema. U nastavi povijesti tako je nužno učenika upoznati s raznim izvorima, formirati nastavu na način da se kroz razne metode rada učenika osposobljuje da radi što samostalnije, da kroz izvore,

⁷⁰ Stojaković, Petar, Razvijanje sposobnosti učenja, Svjetlost, Sarajevo, 1981.,57.59.str.

⁷¹ Stojaković, Petar, Razvijanje sposobnosti učenja,57.59.str.

⁷²Isto, 58.str.

tekstove, enciklopedije i ostala nastavna pomagala istražuje i dolazi do samostalnih zaključaka koji će ga dovesti do povijesnog razmišljanja o određenoj problematici.⁷³

5.4.1. PREDNOSTI UČENJA METODOM ISTRAŽIVANJA/OTKRIĆA

Stojaković u svojoj knjizi ističe četiri prednosti učenja metodom istraživanja, odnosno otkrića prema Bruneru:

1. Učenje takvom metodom povećava intelektualnu moć učenika što suvremena škola zagovara. Tu učenici dobivaju informaciju na takav način da ju mogu primjenjivati u rješavanju problema kao najvišem obliku učenja.
2. Učenje istraživanjem povećava unutrašnju motivaciju, dok poticaji kao što su pohvale, ukori, ocjene su više štetni nego korisni. Bruner objašnjava da takvi poticajni su kratkotrajni i dovode do smanjenja motivacije, radoznalosti u samostalnom istraživanju i kreiranju vlastitog razmišljanja i kritičkog mišljenja.
3. Učenje putem istraživanja i otkrića uči učenike tehnici otkrivanja i učenja. Problemska rješenja do kojih učenik sam dolazi pomoći će mu u daljnjem obrazovanju ali i životu pri rješavanju određenih problema i odgovaranju na razna pitanja.
4. Zadnja teorija zašto je ovakav način učenja bolji je ta da učenik kada sam dođe do određenog rješenja bolje pamti jer učenik ulaže vlastiti kognitivni napor da organizira nove informacije koje su mu potrebne. Dakle, ako učenik uči putem istraživanja i otkrića, njegova sposobnost organiziranja podataka se povećava.⁷⁴

⁷³Stojaković, Petar, Razvijanje sposobnosti učenja, 60.str.

⁷⁴ Isto, 58-62.str

U nastavi povijesti metoda istraživanja je vrlo bitna jer omogućuje učeniku da stvara povijesno razmišljanje, ne uči „napamet“ sve povijesne činjenice, motivira ga da dalje istražuje, uči i gleda na povijest iz nekog drugog kuta.

5.5 NASTAVNA UMIJEĆA PRI KREIRANJU POVIJESNOG RAZMIŠLJANJA KOD UČENIKA

Nastavna umijeća mogu se definirati kao smislene nastavničke aktivnosti koje potiču učenje kod učenika. Prema Kyriacou razlikujemo tri važna elementa nastavnih umijeća:

1. Znanje – nastavnikovo znanje i predmetu, učenicima, nastavnim metodama, utjecaju drugih čimbenika na poučavanje te znanje o vlastitim nastavnim umijećima
2. Odlučivanje – razmišljanje i odlučivanje prije, za vrijeme i nakon nastave o postizanju predviđenih pedagoški rezultata
3. Radnje – ponašanje nastavnika sa svrhom poticanja učenja učenika.⁷⁵

Nastavna umijeća su temelj dobrog nastavnog sata u kojem će se postići maksimum kvalitete i poticanja učenika na rad i učenje. Svrha tih aktivnosti je uglavnom riješiti određene probleme te tako osposobiti učenika da stvara vlastita povijesna (ili neka druga) razmišljanja. Također, nastavnim umijećima se rješavaju i dugoročni problemi poučavanja, npr. koji su najbolji udžbenici koji odgovaraju potrebama mojih učenika, kako najbolje poboljšati znanje o predmetu koji podučavam itd. takav nastavnik je djelotvorni nastavnik kojem cilj nije samo ocjenjivanje učenika. Prema Kyriacou djelotvorni nastavnik je onaj koji:

- Kreira sređeno i privlačno okruženje za učenje
- Usredotočuje se na poučavanje tako da maksimalno poveća vrijeme učenja
- Poučavanje dobro organizirane nastavne jedinice s jasno naznačenom svrhom i ciljem

⁷⁵ Stojaković, Petar, Razvijanje sposobnosti učenja, 62.str.

- Ima visoka očekivanja i postavlja pred učenike intelektualne izazove
- Prate napredak i daje brze konkretne povratne informacije
- Ispostavlja jasnu i pravednu disciplinu.⁷⁶

Dakle, nastavna umijeća su vrlo bitna za učenike jer je nastavnik moderator i ima i dalje važnu ulogu u suvremenoj školi. Također, u situaciji kada udžbenik ne pruža dovoljno znanja ili ne potiče dovoljno učenika na samostalni rad, nastavnik je taj koji će kroz nastavna umijeća potaknuti učenika na rad i učenje te mu pružiti maksimum informacija koji su mu potrebni.

⁷⁶ Kyriacou , Chris, Temeljna nastavna umijeća, Educa, Zagreb, 1998., 20-22.str.

6. ZAKLJUČAK

Uloga razgranatog udžbenika povijesti u razvoju povijesnog razmišljanja u osnovnoškolskoj dobi ima važnu ulogu. Smatram da autori razgranatih udžbenika povijesti kvalitetno prate plan i program, iako još nekolicinu stvari treba promijeniti i prilagoditi učenicima osnovnoškolske dobi kao što su preteški ključni pojmovi, nejasni tekstovi, premalo primjera. No cilj razgranatog udžbenika jasno je definiran, a to je približiti učenicima određeno povijesno razdoblje kroz raznorazne primjere iz svakodnevnog života, slike, karte, različite prikaze, tablice i sl.

Različite nastavne metode, sredstva i oblici rada također mogu poboljšati nastavu povijesti i pomoći učenicima da kreiraju povijesno mišljenje o nekom događaju, razdoblju ili povijesnoj ličnosti. Glavnu ulogu ovdje ima nastavnik povijesti. Iako živimo u vremenu kada nastavnik i udžbenici više nisu jedini izvor znanja učenicima (učenici često sami istražuju putem različitih medija – interneta, televizije, interaktivnih enciklopedija i karata) nastavnik i dalje ima važnu ulogu moderatora koji će na valjan način usmjeriti svoje učenike na učenje povijesti. Isto tako, nastava bez udžbenika nezamisliva je jer je uloga udžbenika vrlo bitna za samu nastavu i učenike. Također smo uvidjeli problem i u samom nastavnom planu i programu nastave povijesti koji propisuje da se u petom razredu osnovne škole započinje s osnovnim pojmovima o povijesti te s prapovijesti što možda nije najbolje rješenje za učenike te dobi. Mislim da je najbolje rješenje da prvi kontakt učenika s predmetom povijest bude učenje zavičajne povijesti (kako navodi autor Miočević), te da se kroz raznorazne metode i terensku nastavu učenicima približi neko povijesno razdoblje koje je „opipljivije“ i koje mogu i sami doživjeti.

Vrlo je bitno dobro razraditi plan i program nastave povijesti te prilagoditi razgranate udžbenike dobi učenika jer je povijest kao predmet iznimno važan pri „kreiranju“ pojedinaca koji će uvidjeti važnost prošlosti za bolju sadašnjost i budućnost cijelog društva. Razgranati udžbenik ima nezaobilaznu ulogu u stvaranju povijesnog razmišljanja te je vrlo važno stvoriti kvalitetan razgranati udžbenik koji će biti pokretač znanja učenika.

7. POPIS LITERATURE

1. Andrilović, Vlado, Obradović-Čudina, Mira, Psihologija učenja i nastave, Školska knjiga, Zagreb 1996.
2. Balta, Ivan, Kreativnost u tradicionalnom, egzemplarnom i problemskom pristupu u nastavi povijesti XIX. i XX. stoljeća // Kvalitetna edukacija i stvaralaštvo / Tatković, Nevenka : Muradbegović, Aida (ur.).Pula : Hrvatski pedagoško-književni zbor - Zagreb i Visoka učiteljska škola u Puli Sveučilišta u Rijeci, 2002.. Str. 24.
3. Birin, Ante, Šarlija, Tomislav, Povijest 6, udžbenik za 6.razred osnovne škole, Alfa, Zagreb, 2007.
4. Brdal, Željko, Madunić, Margita, Tragom prošlosti 6,udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
5. Brdal, Željko, Madunić, Margita, Tragom prošlosti 6, Povijesni atlas za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
6. Brdal, Željko, Madunić, Margita, Tragom prošlosti 6, Radna bilježnica, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
7. Brdal, Željko, Madunić, Margita, Tragom prošlosti 6, Radni listovi iz povijesti za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
8. Brdal, Željko, Madunić, Margita, Tragom prošlosti 6, Zbirka tekstova i zadataka iz povijesti za šesti razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2012.
9. Bruning, Ludger, Sam, Tobias, Suradničkim učenjem do uspješne nastave, Naklada Kосinј, Zagreb, 2008.
10. Itković, Zora, Opća metodika nastave, književni krug, Split, 1997.
11. Jelavić, Filip, Didaktičke osnove nastave, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1994.
12. Kiper, Hanna, Mischke, Wolfgang, Uvod u opću metodiku, Educa, Zagreb, 2008.

13. Kyriacou, Chris, Temeljna nastavna umijeća, Educa, Zagreb, 1998.
14. Marinović, Marijana, Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, 2014.
15. Matijević, Milan, Radovanović, Diana, Nastava usmjerena na učenika, Školske novine, Zagreb, 2011.
16. Miočević, Rendić, Ivo, Didaktičke inovacije u nastavi povijesti, Školska knjiga, Zgreb, 1989.
17. Previšić, Vlatko, Kurikulum, pedagogija i metodologija kurikuluma, Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
18. Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kurikulum, teorija – metodologija – sadržaj – struktura , Zagreb, 2004.
19. Stojaković, Petar, Razvijanje sposobnosti učenja, Svjetlost, Sarajevo, 1981.
20. Terhart, Ewald, Metode poučavanja i učenja, Educa, Zagreb, 1997.
21. Vican, Dijana, Bognar, Ladislav, Previšić, Vlatko, Hrvatski nacionalni kurikulum, Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
22. Žužul, Ante, Kurikulum, Udžbenik u nacionalnom kurikulumu, Radovi zavoda za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, 2007.
23. http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf, 29.11.2014.
24. <http://www.sabor.hr/fgs.axd?id=4252> , 20.11.2014.
25. <http://www.sabor.hr/fgs.axd?id=4252> , 20.11.2014.
26. <http://www.public.mzos.hr/fgs.axd?id=14181> , 15.12.2014.
27. http://www.azoo.hr/images/stories/.../Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf , 16.12.2014.
28. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2354> , 20.11.2014.

29. <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7009/pdf> , 22.11.2014.